ZNANSTVENE USTANOVE

MUZEJ SRBA U HRVATSKOJ

Muzej Srba u Hrvatskoj najmlađa je naša muzealna ustanova u Zagrebu. On nastaje u našoj novoj stvarnosti poslije Oslobođenja, na inicijativu srpskih organizacija u Hrvatskoj, potporom narodnih vlasti i zajedničkim trudom Srba i Hrvata, kao jedan od spomenika bratstva i jedinstva. Muzej nije slučajno nastao istom poslije Oslobođenja. U uslovima državnog i socijalnog uređenja stare Jugoslavije takav bi muzej ili bio nemoguć ili bi služio kao žarište za potstrekavanje nacionalne netrpeljivosti. Danas je svrha Muzeja Srba u Hrvatskoj da na strogo naučnoj bazi prouči i prikaže ekonomski, socijalni, politički i kulturni razvitak Srba u Hrvatskoj od doseljenja na ovamo, i zajedničku borbu srpskih i hrvatskih masa protiv tuđinskih ugnjetača i njihovih domaćih pomagača. Prema tome, ovim se Muzejem manifestuje još jednom puna ravnopravnost Srba u Hrvatskoj, dok je njegova pravilna postava značajan prilog produbljivanju bratstva i jedinstva srpskog i hrvatskog naroda. Nažalost, Muzej zasada — kao i većina drugih muzeja u Zagrebu — ne raspolaže dovoljnim brojem izložbenih dvorana da bi mogao, makar i u vrlo skučenom pregledu, da prikaže sve periode života Srba u Hrvatskoj. Zasada će biti obuhvaćen samo period do Bečkog kongresa 1815 g., kada su svi Srbi na teritoriju današnje NR Hrvatske potpali bilo direktno bilo indirektno pod Beč. Stogodišnji period do propasti Austro-Ugarske 1918 g. i period stare Jugoslavije 1918—1941 g. zahtijevaju naročito proučavanje. Muzej je već prikupio prilično materijala i za njihovu ilustraciju i taj će biti izložen u svoje vrijeme. Konačno, ovaj Muzej, postavljen do kraja, morat će svakako prikazati život i borbu srpskog naroda u Hrvatskoj za vrijeme NOB i zajedničke napore i ostvarenja srpskog i hrvatskog narode kako u oslobodilačkoj borbi tako i u izgradnji NR Hrvatske. Dana je periodizacija djelomično privremena, jer vodi uglavnom računa o izvjesnim faktorima političke prirode. Uslovljena je donekle tehničkim momentom, t. j. materijalom, a donekle time što stanje naučnog istraživanja na tom području naše istorije ne daje jasan uvid u ekonomiku na osnovu koje bi mogli dati jednu strogo naučnu periodizaciju.

Kratki istorijat muzeja

Za vrijeme okupacije prikupljeni su inicijativom naprednih Hrvata-muzealaca spomenici srpskih crkava i manastira na području NDH — ukoliko nisu postali žrtvom fašističkog razaranja — i pohranjeni u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu. Poslije Oslobođenja, inicijativom Glavnog odbora Srba u Hrvatskoj i srpskog kulturnog društva »Prosvjeta« osnovan je 1946 g. Muzej Srba u Hrvatskoj kao odjel Muzeja za umjetnost i obrt. U zbirke Muzeja ušli su gore spomenuti spomenici s teritorija NR Hrvatske, dok su predmete s teritorija NR Srbije preuzeli izaslanici Ministarstva prosvjete Srbije i Patrijaršije. Potporom narodnih vlasti, kao i darovima i pozajmicama pojedinaca nadopunjene su muzejske zbirke profanim materijalom. Početkom 1948 g. postao je Muzej Srba u Hrvatskoj odjeljenje Povijesnog muzeja Hrvatske, kojemu svakako pripada po tematici koju obrađuje.

Postav izložbenih dvorana

Kod postava izložbenih dvorana radni kolektiv Muzeja rukovodio se uvijek idejnim momentom. Eksponati su tu da nešto protumače, a ne samo da figuriraju svojom ljepotom kao predmeti za udivljenje. Idejnosti je katkad žrtvovan estetski momenat, iako se nastojalo da se po mogućnosti jedno s drugim poveže. Radni kolektiv ne može da pretenduje na to da postavom muzeja dade rješenje svih problema istorije Srba u Hrvatskoj dane epohe, ali nastoji da mnoge probleme postavi, mnogima dade barem približno rješenje. Pogreške su dakako neizbježive. No treba jednom prekinuti sa zaobilaženjem osnovnih problema naše istorije iz straha da se možda ne zastrani. Ukoliko neka rješenja problema nisu tačna, bit će ona ispravljena konstruktivnom kritikom stručnjaka i cijele naše javnosti.

Kod postava Muzeja pošlo se od ovih osnovnih načela:

Postoji kontinuitet svijesti kod Srba u Hrvatskoj od doseljenja na ovamo o pripadnosti cjelini srpskog naroda.

Postoji osnovna zajednica interesa srpskih i hrvatskih narodnih masa u borbi protiv stranih zavojevača i klasnih ugnjetača kroz cijelu istoriju Srba u Hrvatskoj.

Postoje klasne diferencijacije i suprotnosti unutar srpskog i hrvatskog naroda. Vladajući slojevi jednog i drugog naroda (hrvatsko plemstvo, svjetovno i duhovno; srpsko visoko sveštenstvo i viši graničarski oficiri; buržoazija u kasnijim periodima) katkad su u međusobnom sukobu, no često čine zajednički front protiv vlastitih naroda, redovno za račun stranog zavojevača.

Postoji kontinuirana veza Srba u Hrvatskoj s ruskim svijetom od najranijih dana na ovamo.

Nadalje, valja istaknuti da se srpske mase u borbi za opstanak protiv nasilja vlasti nisu nikad ogriješile o interese hrvatskih masa. Naprotiv ima mnogo dokumentarnog materijala o zajedničkim masovnim istupima Srba i Hrvata u bunama. Građanska historiografija je tome momentu posvetila oskudnu pažnju. Ono malo što je na tom području i publikovano, ostalo je redovno svojinom tek nekoliko stručnjaka. Buna takvih razmjera kao što je bila ona Srbina Petra Ljubojevića i Hrvata Stjepana Domjanića 1755. g. nije našla pristupa u udžbenike stare Jugoslavije, koji su punjeni Lajošima, Marijama Terezijama itd. Ovdje ne mislimo da poreknemo važnost uloge Marije Terezije u našoj istoriji, no smatramo da je jedan od krupnih zadataka ne samo Muzeja nego i naše istorijske nauke uopšte da pro-

uči kako buntovnu prošlost našeg naroda, tako ulogu pojedinih vođa narodnog otpora. I to ne samo da prouči nego i pojedine svijetle figure popularišе u širokim narodnim masama.

Muzej teško osjeća nestašicu etnografskog materijala za starije periode. Nažalost, tog materijala nema. Legendama i crtežima djelomično se uklanja taj nedostatak.

Sam materijal podijeljen je na pet izložbenih dvorana: 1) Od doseljenja Srba u Hrvatsku do velike seobe 1690 g. 2) Umjetnički i zanatski radovi XVIII vijeka. 3) Crkva, vojska i narod u XVIII vijeku. 4) Građanstvo i prosvjetiteljstvo na prelomu XVIII i XIX vijeka.

Prva dvorana koja prikazuje doba od doseljenja Srba u Hrvatsku do velike seobe 1690 g. treba da objasni kako Srbi dolaze uglavnom kao vojnici, bilo naseljeni od Turaka, bilo u borbi s Turcima, i kako se naseljavaju po tada opustjelim zemljama koje opet svojim trudom privode kulturi. Ističu se zajedničke seobe i Srba i Hrvata. Napominje se mržnja feudalaca prema srpskim masama koje se odlučno opiru da postanu kmetovi i teže da sačuvaju svoju naročitu socijalnu organizaciju koju donose sa sobom prilikom seobe. Ta dvorana treba također da prikaže značajna kulturna i umjetnička ostvarenja te epohe, ostvarena usred seljenja, gonjenja i stradanja, te napokon veze s ruskim svijetom od XVI stoljeća dalje.

Glavni eksponati koji služe za dokumentaciju jesu:

Za vojnički život Srba: Portret Stojana Jankovića † 1687 g. (kopija poč. XIX v. rađena po propalom originalu XVII v.), oružje XVI i XVII v. iz kule Stojana Jankovića u Grčkom Islamu, šljem i pancir-košulja Jovana Sinobada iz Knina. *Stradanja Srba:* Savremeni crtež Nijemca tamničara i portret (doduše iz XVIII v.) grofa Brankovića koji je umro u internaciji 1711 g. *Svijest o pripadnosti cjelini srpskog naroda:* Triptih iz manastira Orahovice s likovima iz Dragovića u Dalmaciji (1551 g.), tipik manastira Stupe u Bosni (1629 g.) oba prenesena u Orahovicu. Zapis o velikoj seobi 1690 g. na psaltiru iz Ravne Reke u Sandžaku koji je kasnije dospio preko Sv. Andreje u manastir Nakru. *Umjetnost i kultura:* Radovi kujundžije Avrama Hlapovića (1617 g.), slikara Savatija Krabuleća (1607 g.) i Ostoje Mrkojevića (konac XVII v.) iz Orahovice. Drvorezbarski radovi i uvez u koži XVI—XVII v. Evanđelje iz doba sv. Save (konac XII v. poč. XIII. v.).[1] Oktoih crnogorske štamparije konca XV v., izdanja Božidara Vukovića 1519 g., Zagurovića 1569 g., štamparije u Goraždu 1519 g., Mileševu 1544 g., Beogradu 1552 g. *Veze s ruskim svijetom:* Ostroška biblija Ivana Fjodorova 1580/1 g., gramatika grčkog i slavenskog jezika (Lavov 1591 g.), apostol V. F. Burceva (Moskva 1638 g.), izdanja Evje 1616 g. i Kijev 1623 g., rukopisno četveroevanđelje koje je Matej iz grada Lavova »zemlje ruske« darovao 1537 g. crkvi kod manastira Krušedola.

Druga dvorana pokazuje dalji razvoj umjetnosti i zanata kod Srba u Hrvatskoj i stalne veze Srba s Rusijom kroz cijeli XVIII vijek. U njoj se također objašnjava zašto je umjetnost u to doba kod nas još pretežno crkvenog karaktera.

Dokumentacija:

Umjetnost i zanatstvo: Ikone komogovinske (prva pol. XVIII v.) i gomirske (druga pol. XVIII v.) slikarske škole i kujundžijski radovi Jakova Kujundžije (prva pol. XVIII v.), metalni okov knjige rad Mihe Narandžića (1605 g.) i kožni uvezi

[1] Datiranje prof. dra Radoslava Grujića.

Kirila Gomirca (1707—1715 g.). *Ekonomska podloga crkvene umjetnosti:* Slika manastira Gomirja (poč. XIX v.) s manastirskim zemljama i šumom, seljacima na radu u polju i pastirima kod stada. *Veze s Rusijom:* Gomirska slikarska škola Simeona Baltića koji je učio slikanje u Kijevu. Okov evanđelja XVIII v. rađen u Rusiji, koji je služio u Orahovici na ugled za okivanje evanđelja 1735 g. Evanđelje koje je Petar Veliki poklonio cetinjskom mitropolitu Danilu, a cetinjski mitropolit Sava episkopu Prokopiju Popoviću.

Treća dvorana govori nam o postepenom odvajanju vladika od naroda, o sve jačem pritisku državnih vlasti, o privilegijama koje su carevi darivali srpskom narodu, no kojih su se rijetko držali, o bunama srpskog naroda naročito u zajednici s Hrvatima, te napokon o životu Srba pod Venecijom. (XVIII v.)

Dokumentacija:

Portret mitropolita Atanasija Ljubojevića (1681—1712 g.), »rđavo opisanog« kod carskog dvora, koga su vlasti trpile samo »stoga, što je taj starina kod cijelog naroda u velikom poštovanju i uvaženju, pa tijem, što bi se njegova osoba javno prezrela i isključila moglo bi u ovom jogunastom narodu ne samo buknuti veliko nezadovoljstvo, nego bi to vrlo lako moglo povući sa sobom i opasnu šizmu«.[2] Kao suprotnost je postavljen portret Danila Jakšića vladike karlovačkog (1751—1771 g.) koji je pomagao prilikom ugušenja tri narodne bune i dobio od Marije Terezije zlatan lanac i zlatnu kolajnu s likom njezinog veličanstva i koji »se ponosi sa revnovanja za carsku kuću«. Srebrna petohljebnica (rađena 1761 g. u Beču) koju je vladika poklonio manastiru Gomirju popunjava karakteristiku Danila Jakšića. Resi je carski dvoglavi orao i gravirani natpis da je njezino srebro vrijedno 660 forinti i 24 krajcara. *Pritisak carske vlasti:* Rokoko svijećnjak iz Pakraca s carskim orlom. Dekret s originalnim potpisom Marije Terezije o ukidanju kostajničko-severinske eparhije (1772 g.). Peticija Srba protiv generala Petacija (1753 g.). *Narodni život:* Kopije savremenih grafika i negve kojima su u tamnici okivali graničare. *Privilegije:* Štampane privilegije (XVIII v.). Škrinja u kojoj su do 1884 g. čuvana »Statuta Vallachorum« i druge privilegije Srba u Varaždinskom Generalatu. *Bune:* Kronika aliti spomenek vsega szveta vekov, otvorena na strani gdje se govori o stradanju Hrvata Stjepana Domjanića radi učešća u buni Srbina Petra Ljubojevića 1755 g. *Srbi pod Mletačkom republikom:* Portret drniškog serdara Ilije Milojevića Jovića (1766 g.) u bogatom odijelu i s plemićkim grbom i kao pandan zapis o smrti popa Kuridže († 1749 g.) koji je svoj vijek proveo bilo u mletačkoj tamnici bilo u internaciji.

Četvrta dvorana treba da objasni sve veću ulogu građanskog staleža u životu Srba u Hrvatskoj potkraj XVIII v., treba da istakne ulogu Cincara u formiranju srpske buržoazije. Ona također obrađuje jačanje profanog elementa u književnosti i veliki razmah prosvijećenosti u poređenju s feudalnom zaostalošću. Prikazuje osim toga nastojanje Beča da ukloni ruski kulturni uticaj na Srbe i preko Kurcbeka i drugih štamparija politički upliviše na Srbe. Napokon je ukratko obrađen relativno progresivan značaj francuske vladavine u našim zemljama.

Dokumentacija:

Građanstvo: Cehovska diploma Vuka Katane Jovanovića (Osijek 1720 g.). Dva srpska građanska portreta (Osijek 1796 g.). Trgovačka korespondencija Vasilija Nikolića (konac XVIII v.). Crkvene matice konca XVIII i početka XIX vijeka

[2] Iz izvještaja carskog komesara na saboru u Krušedolu 1708 g. Citirano po: Grbić, Karlovačko vladičanstvo I, 265 (Karlovac 1891).

po kojima se vidi miješanje Srba i Cincara. *Borba Beča protiv ruskog uticaja:* Kurcbekov iznakaženi katehizis iz 1776 g. itd. *Prosvijećenost:* Figura Dositeja Obradovića od hrvatskog kipara Valdeca, djela Dositejeva od prvih izdanja do danas. Portret Jovana Bovana († 1806 g.) osnivača srpske škole u Šibeniku. Jovan Rajić: Kratkaja istorija (Beč 1793 g.) Jovan Muškatirović: Pritče ili... poslovice (Budim 1807 g.) Pavle Kengelac: Jestestvoslovije (Budim 1811 g.) itd. *Francuska vladavina:* Šobatov katehizis, zabranjen od bečkih vlasti, štampan za vrijeme francuske vladavine 1813 g. u Veneciji. Proglasi Napoleona i Dandola na Srbe u Dalmaciji. Originalni rukopis Gerasima Zelića (popis 80 najuglednijih Srba u Dalmaciji koje Zelić predlaže Dandolu, da bi se od njih izabralo 40 za sabor u Zadru 1808 g.). Originalna štica (ulje na platnu) iz Senja (1813 g.).

Peta dvorana ima karakter umjetničke izložbe. U njoj su zastupani radovi srpskih slikara XVIII v. Mojsija Subotića (Blagovijest), Jovana Četirevića Grabovana (Marija Magdalina i fragment ikonostasa iz mjesta Orahovice), Todora Ilića Češljara (Mučenje sv. Varvare) i Arse Teodorovića (episkop Kiril Živković). Osim toga, zastupani su i grafičari Stefan Likić, Zaharija Orfelin i Hristifor Žefarović.

Legende, crteži i karte u svim dvoranama treba da nadopune ono, što se ne može kazati samim eksponatima.

Zaključak

Već iz ovog kratkog izlaganja vidi se koliko je problematika koju obrađuje Muzej mnogostrana i komplikovana. Za pravilno razrađivanje istorije Srba u Hrvatskoj nije dovoljno samo zalaganje radnog kolektiva Muzeja. Dok Muzej bude kadar da svlada muzeološku stranu problema, bilo sam, bilo u diskusijama u okviru muzealnih krugova — u institutskom radu detaljnog proučavanja pojedinih tema mora da računa i na potporu vanmuzejskih stručnjaka pojedinih naučnih disciplina. Muzej računa i s time da zainteresuje za probleme istorije Srba u Hrvatskoj naročito naš naučni podmladak, studente istorijskih grupa. U tom pravcu postignuti su dosada veoma skromni rezultati, ali se krenulo s mrtve tačke.

Na kraju treba ponovno da se istakne: Muzej Srba u Hrvatskoj pretstavlja jedno od najsvjetlijih svjedočanstava o ravnopravnosti Srba u Hrvatskoj i trajan spomenik ljubavi, bratstva i jedinstva srpskog i hrvatskog naroda.

Fedor Mosačanin

HISTORIJSKI ZBORNIK

GODINA I 1948 BROJ 1-4

TISAK I NAKLADA NAKLADNI ZAVOD HRVATSKE / ZAGREB

REDAKCIONI ODBOR

VLADIMIR BABIĆ
MIROSLAV BRANT
GRGA GAMULIN
MARKO KOSTRENČIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

JAROSLAV ŠIĐAK

I Z D A J E

POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE

ZAGREB